

Motywy poznawania świata i uczenia się w kontekście podstawowych potrzeb dziecka

Celem artykułu jest prezentacja koncepcji rozwoju podstawowych potrzeb człowieka oraz odpowiadających im motywacji do poznawania świata i uczenia się.

Podstawowe potrzeby dziecka

Podstawowym warunkiem przetrwania i rozwoju małego dziecka jest więź z tzw. podstawowym obiektem (matką lub osobą pełniącą jej rolę), ogólnie z osobą opiekującą się dzieckiem, nawiązującą z nim kontakt i odpowiadającą na płynące od niego sygnały (karmiącą, przytulającą, mówiącą do niego, odpowiadającą na jego płacz itp.).

Więź z podstawowym obiektem jest warunkiem psychologicznych narodzin, warunkiem psychologicznego zaistnienia w świecie, jest bazą dla dalszego rozwoju dziecka.

Rozwój więzi z podstawowym obiektem opisywany jest jako proces:

- **symbiozy** (ściśłego zespolenia, jedności, bliskości z obiektem),
- **separacji** (stopniowego wyłaniania się, wyodrębniania Ja z symbiotycznej jedności, ustalania granicy Ja-Inni),
- **indywidualizacji** (rozwoju wewnętrznej autonomii Ja – formułowania odpowiedzi na pytania: kim jestem? co jest dla mnie ważne? czego chcę?).

Z każdym z etapów związane jest pojawienie się jednej z podstawowych potrzeb człowieka, ważnych dla niego przez całe życie, choć ulegających przemianom rozwojowym.

SYMBIOZA – potrzeba więzi.

Początkiem rozwoju psychospołecznego dziecka jest ukształtowanie więzi z obiektem, a potem stopniowe oddzielanie i rozwój Ja dziecka. Bez symbiozy – zdaniem autorów koncepcji – nie ma separacji, co wskazuje na kluczowe znaczenie kształtowania więzi z innymi ludźmi w rozwoju człowieka. Potrzeba więzi pojawia w momencie narodzin, by później ulec przemianom rozwojowym. Od więzi z podstawowym obiektem dziecko przechodzi zatem do więzi z rodziną, a potem – więzi z innymi ludźmi; osobami ważnymi stają się nauczyciele, później rówieśnicy, koledzy i przyjaciele.

Więź daje poczucie bezpieczeństwa w świecie ludzi, możliwość uzyskania pomocy, psychologicznego wsparcia w sytuacjach trudnych. Inni ludzie i pozytywne więzi z nimi wspierają Ja, pozwalają mu istnieć i się rozwijać.

Potrzeba więzi, bliskości i akceptacji jest podstawą wszelkich oddziaływań wychowawczych, dydaktycznych, a także terapeutycznych odnoszących się do dziecka.

SEPARACJA – potrzeba własnej tożsamości.

Z symbiotycznego związku z obiektem stopniowo wyłania się Ja dziecka, jego własna indywidualność. Pojawia się ona zarówno na poziomie ciała jak i przeżyć, myśli czy poglądów przeżywanych jako własne, niekoniecznie takie same jak myśli i poglądy innych ludzi (cały czas jednak pozostaje zachowana więź z innymi). Jest to dążenie do wyodrębnienia siebie spośród innych ludzi, bycia przez nich zauważonym, potwierdzenia swojego istnienia jako odrębnej indywidualności.

Również i ta potrzeba ulega przemianom rozwojowym. Aktywizuje się w różnych sytuacjach społecznych, także w przedszkolu i w szkole, zwłaszcza wobec tych osób, które w danej fazie rozwojowej są szczególnie ważne dla dziecka: początkowo są to dorośli, a później rówieśnicy.

INDYWIDUACJA – potrzeba samorealizacji

Indywidualizacja to rozwój autonomii wewnątrzpsychicznej, inaczej rozwój Ja. Przejawia się jako dążenie do ekspresji Ja, do poznawania świata poprzez samodzielną aktywność, do zrozumienia go i oswojenia w taki sposób aby można w nim było pozytywnie zaistnieć. W sprzyjających warunkach potrzeba ta realizuje się również w przedszkolu i w szkole, przejawiając się w postaci działań dziecka ukierunkowanych na poznawanie przedmiotów i otoczenia oraz rozwijanie własnych możliwości i uzdolnień.

Podsumowując, na każdym z wymienionych wyżej etapów pojawiają się podstawowe potrzeby człowieka:

- w fazie symbiozy – potrzeba **więzi** z podstawowym obiektem (przywiązanie), a potem z innymi ludźmi (potrzeba zharmonizowanych, podtrzymujących Ja relacji z innymi); warunek poczucia bezpieczeństwa w świecie ludzi;
- w fazie separacji – potrzeba wyodrębnienia swojego Ja i budowania granic psychicznych Ja-Inni ludzie (potrzeba **tożsamości**);

- w fazie indywiduacji – potrzeba eksploracji otoczenia, samodzielnej aktywności i ekspresji swojego Ja (potrzeba **samorealizacji**).

Potrzeby te pojawiając się w kolejnych fazach procesu symbiozy-separacji-indywiduacji, następnie przekształcają się w toku rozwoju, mają swoją specyfikę w każdej fazie rozwoju.

Przykłady:

Więź: uśmiechanie się do matki, płacz kiedy jej nie ma, uspokojenie się dziecka na kolanach matki, pokonywanie trudności w pisaniu, kiedy nauczyciel siedzi obok dziecka, mówienie do nauczyciela: niech pani zobaczy, co narysowałem, spontaniczna pomoc nauczycielowi np. w wytarciu tablicy.

Tożsamość: płacz i powtarzanie przez 2-letnie dziecko zwrotu: „*Ja sam*”, kiedy rodzice chcą mu pomóc, podkreślanie wyjątkowości swojego rysunku przez przedszkolaka, chwalenie się biegłością w czytaniu przez ucznia klasy I, podejmowanie się różnych zadań przez 12-latka, aby sprawdzić, czy umiem to zrobić.

Samorealizacja: niszczenie przedmiotu celem zobaczenia, co jest w środku przez 4-latka, sprawdzanie jak to działa i rozkładanie radia na części przez 8-latka, zbieranie komiksów, aktywny udział w dyskusji na lekcji, rozwijanie zainteresowań i zdolności przez dzieci starsze, wymiana opinii na dany temat w grupie dyskusyjnej w internecie.

Powyższe potrzeby stanowią siłę napędową aktywności człowieka, w tym również aktywności poznawczej, czyli dążenia do poznawania świata i systematycznego uczenia się szkolnego. Decydują one o tym, co jednostka robi oraz jak to robi, także o tym, co i jak dziecko robi w klasie na lekcji lub na zajęciach w przedszkolu.

POTRZEBY a MOTYWY

Pojęcie potrzeby jest pojęciem teoretycznym, wskazującym na główne siły napędowe aktywności człowieka. Jest to najwyższe piętro wyjaśniania jego zachowań. Przy opisie konkretnych uczniów i ich zachowań lepszym określeniem wydaje się być termin „motywacja” lub „motywy”. Czym zatem pojęcia te różnią się od siebie?

Motywy wywodzą się z potrzeb, ale są bardziej konkretne, łatwiej je zaobserwować, są także bardziej zróżnicowane indywidualnie. Widać to na przykładzie opisu zachowań uczniów nieśmiałych, typowych i nadmiernie aktywnych na lekcji¹. Każde z wymienionych dzieci koncentruje na sobie uwagę nauczyciela, a więc dąży do potwierdzenia swojego Ja w inny sposób:

- Dziecko ekspansywne (nadmiernie aktywne, ruchliwe) może nauczyciela ciągnąć za rękaw głośno domagać się oceny własnego rysunku.
- Dziecko typowe poprosi o podjęcie do siebie i sprawdzenie, czy ładnie narysowało.
- Dziecko nieśmiałe będzie czekać, aż nauczyciel zwróci na nie uwagę, podejdzie i oceni jego pracę.

Grupy motywów ujawniających się w procesie edukacji

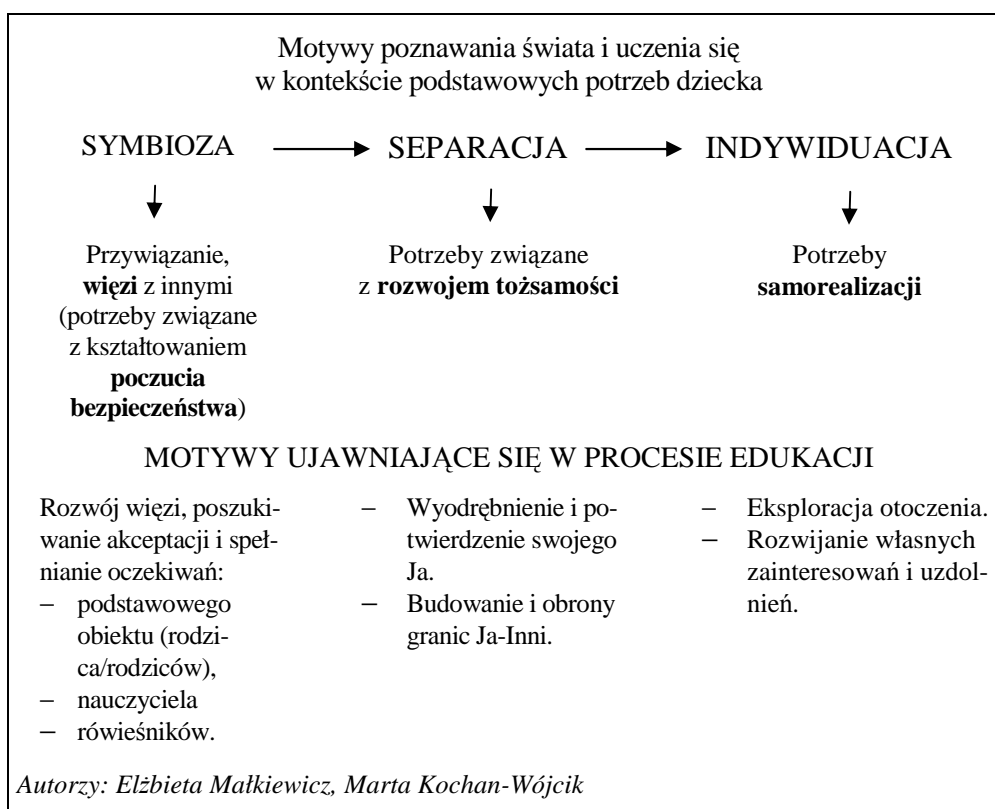
Zwróćmy teraz uwagę na typy motywów poznawania świata i uczenia się ujawniające się w procesie edukacji. W świetle wcześniejszych rozważań są one następujące:

- Poszukiwanie akceptacji i spełnianie oczekiwań innych ludzi: podstawowego obiektu (rodziców), innych znaczących dorosłych (nauczycieli) – konkretyzacja potrzeby więzi.
- Poszukiwanie akceptacji i spełnianie oczekiwań rówieśników – konkretyzacja potrzeby więzi.
- Dążenie do wyodrębnienia i potwierdzenia swojego Ja oraz budowania i obrony granicy Ja-Inni – przejaw potrzeby tożsamości.
- Ciekawość świata, eksploracja otoczenia, rozwijanie swoich możliwości i uzdolnień – przejaw potrzeby samorealizacji.

Motywy te będą pojawiały się z różnym nasileniem w kolejnych fazach rozwoju dziecka. Dominujące typy motywów determinujących zachowanie uczniów w różnym wieku można uporządkować w sposób następujący²:

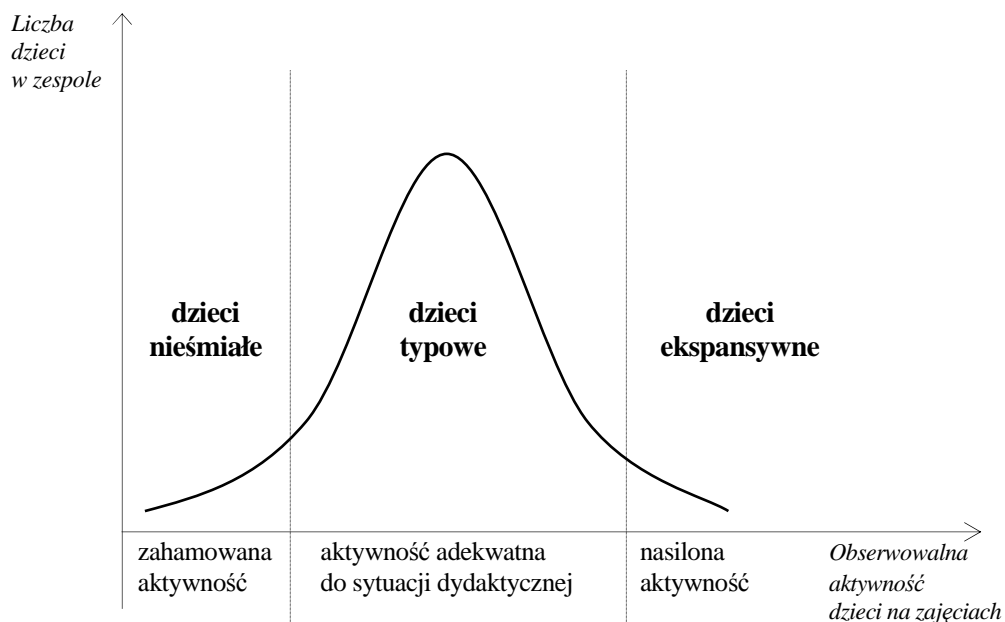
¹ Rozróżnienie dokonane zostało ze względu na poziom obserwowalnej aktywności dziecka podczas lekcji.

² Dopelnieniem powyższych grup motywacji są niewątpliwie obserwowalne wśród dzieci motywy unikania (lęk przed niepowodzeniem, karą, porażką, złą oceną). W świetle powyższych koncepcji, pojawiają się one jako konsekwencja niezaspokojenia podstawowych potrzeb dziecka. Dlatego też zostały one jedynie zaznaczone, a skoncentrowano się przede wszystkim na analizie i możliwościach wykorzystania pozytywnej motywacji dziecka do nauki, wynikającej ze stworzenia mu optymalnych warunków rozwoju.

W tym miejscu zwróćmy uwagę na ważny dla nauczyciela fakt, że te same motywy mogą przejawiać się w różny sposób w zależności od indywidualnych cech ucznia. Nauczyciel nie ma zbyt wiele czasu na głębokie zbadanie tych cech tak jak mógłby to uczynić psycholog, ma natomiast wiele okazji do obserwacji zachowań ucznia na lekcji i ich interpretacji. I tak z łatwością zauważy on, że uczniowie różnią się nasileniem aktywności na lekcji. Różnice te ilustruje wykres zamieszczony na stronie następnej.

Wykres obrazujący typowe aktywności dzieci w czasie lekcji

Jak zobrazowano na wykresie, można wyróżnić 3 grupy dzieci: typowe, ekspansywne i nieśmiałe. Dzieci typowe charakteryzuje aktywność adekwatna do sytuacji dydaktycznej i oczekiwań nauczyciela, nieśmiałe unikają aktywności, natomiast ekspansywne wykazują jej nadmiar w stosunku do specyfiki lekcji oraz oczekiwań nauczyciela. W każdej z wymienionych grup te same motywy są realizowane w odmienny sposób.